

Анотація

Цитряк В.Я. Хабарництво: історико-правові аспекти соціального явища та протидії йому в Україні. – Стаття.

Основна увага у статті приділяється еволюції розвитку інституту відповідальності за хабарництво у вітчизняному праві, виокремлення етапів такого розвитку. Крім того, автор аналізує операційні поняття, які характеризують підкуп-продажність службовців у різні періоди існування нашої держави.

Ключові слова: корупція, хабарництво, службові злочини, підкуп.

Summary

Tsitryak V.Y. Bribery: historical and legal aspects of social phenomenon and counteraction in Ukraine. – Article.

An article is mainly focused on the transformation of the institute of responsibility for bribery in Ukrainian law. It is also focused on the analysis of periods of its development. The author also analyses terminology that characterizes the corruption of civil servants during different periods of Ukraine's independence.

Key words: corruption, bribery, crimes of civil servants, subornation.

УДК 340.15(477):343.982.4

В.А. Семенюк

ПРОВЕДЕННЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДОКУМЕНТІВ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Історія становлення та розвитку галузі криміналістичної техніки в Україні, що займається дослідженнями документів і має назву техніко-криміналістичних досліджень документів, нерозривно пов'язана зі становленням і розвитком усєї криміналістичної науки, а також із виникненням і розвитком перших вітчизняних судово-експертних установ.

Вперше в Російській імперії дослідження документів неруїнівними методами провів у 1885 р. російський хімік Г. В. Струве в Тифліському окружному суді [1]. У 1889 р. у Санкт-Петербурзі, у результаті використання досягнень фотографії і створення приватної судово-фотографічної лабораторії, російський криміналіст, творець науково-дослідної фотографії Є. Ф. Буринський провів перші судово-фотографічні експертизи документів з метою встановлення їх підробки [2]. З 1891 р. дослідження документів неруїнівними методами за завданнями судових органів почали проводити і в Україні, зокрема в Одесі. Їх здійснили члени Одеського фотографічного товариства, до якого входили різні фахівці: юристи, вчителі чистописання та малювання, хіміки, а також любителі фотографії, які добре володіли знаннями фотографії того часу [3, с. 39].

У зв'язку з тим, що в діючі Кабінети НСЕ надсилалися речові докази і зразки не завжди в належному стані, із-за чого нерідко останні відхиляли вимоги на проведення судово-експертних досліджень, Міністерство юстиції разом з циркуляром від 27 серпня (9 вересня) 1915 р. за № 37315 надіслало всім головам окружних судів, а за № 37317 всім прокурорам судових палат і окружних судів Російської імперії “Правила про порядок прилучення до справ, зберігання і пересилку речових доказів, які направляються судовими слідчими для дослідження в Кабінети науково-судової експертизи” [4]. Ці Правила розробив В. Л. Русецький і затвердив З'їзд при Міністерстві юстиції керівників Кабінетами НСЕ при прокурорах Петроградської, Московської, Київської та Одеської судових палат, який відбувся в Петрограді з 1(14) по 9(22) липня 1915 р., і їх можна визнати першим вітчизняним практичним посібником з криміналістики, який був розповсюджений серед всіх прокурорських і судово-слідчих працівників Російської імперії і в якому у стислому вигляді були викладені тактичні й технічні прийоми огляду місця події і пошуку різного роду слідів у процесі його проведення, а також тактичні й технічні прийоми роботи з найбільш розповсюдженими речовими доказами і слідами з пошуку, виявлення, вилучення, упаковки, зберігання й пересилки їх на дослідження в Кабінети НСЕ.

У другій частині зазначених Правил, зокрема в параграфі першому, давалися рекомендації, які повинні були виконуватися при роботі з речовими доказами у вигляді документів.

Документи, – підкреслювалося в цьому параграфі, – ні в якому разі не слід вшивати у справи, а необхідно було зберігати в міцній обгортці; найбільше зручними для цього можуть бути конверти з так званого пергаментного паперу, настільки прозорого, щоб через нього можна було читати написане, і який би в той самий час був достатньо міцним. У такій обгортці необхідно було зберігати документ на всю його довжину, по можливості, не складеним і ні в якому разі не згинати його по нових складках. Підозрілі місця на документі заборонялося відмічати або підкреслювати чорнилами, олівцями або будь-яким іншим способом. Точно так на них не можна було ставити будь-яких значків або стрілок. При допиті обвинувачених або свідків необхідно було уникати, щоб на документах робилися вказівки олівцем або пером, бо від цього могли залишитися штрихи, крапки або плями, які потім могли привести до ускладнення дослідження.

Найбільш зручним способом упаковки документа при пересилці було розміщення його між двома відповідного розміру листами твердого картону, який потім обгортався міцним папером, перев'язувався шпагатом, кінці якого скріплювалися сургучною печаткою слідчого.

Щодо попелу від спалених документів, то при виїмці його необхідно було передусім закрити пічну трубу і взагалі ліквідувати найменший протяг, потім за допомогою металевого листа або листа картону вибрати попіл і помістити його в достатньо об'ємне сховище, наприклад у великий картонний ящик, і обережно, в руках доставити на місце дослідження. У разі необхідності пересилки спалених документів поштою, їх необхідно було упакувати в дерев'яний ящик таким

чином: спалений документ розміщувався між аркушами цигаркового паперу, потім у такому вигляді укладався на дно ящика, устеленого товстим шаром вати, і накривався до верху ящика ватою так, щоб уникнути можливості струсу документа при пересилці. Якщо документ при спаленні зберіг свою форму і не деформувався, його можна було переслати, затиснувши між двома скляними пластинками.

Першою вітчизняною, опублікованою ще в 1916 р., науковою працею з техніко-криміналістичного дослідження документів була стаття першого керівника Кабінету науково-судової експертизи при прокурорі Київської судової палати (сьогодні – Київський науково-дослідний інститут судових експертиз) С. М. Потапова, присвячена технічним засобам захисту документів від підробок [5]. У цій статті він підкреслював, що підробка документів досліджувалася до останнього часу різними фахівцями з різних точок зору, які не завжди були озброєні спеціальними технічними засобами, необхідними для цього дослідження. Заснування у складі судових установ нового інституту у вигляді Кабінетів НСЕ здійснило поряд з іншими завданнями ідею зосередження досліджень з таких питань кримінального правосуддя, де пошук істини здійснювався тільки за допомогою природничо-технічних наук і за допомогою найбільш удосконаленої техніки.

Необхідно, зокрема, зазначити, що дослідження документів у перших судово-експертних установах України складало значну частину. Так, наприклад, в Одеському ІНСЕ за період з 1914 по 1946 рр. було виконано 10387 вимог на проведення різних судово-експертних досліджень, техніко-криміналістичне дослідження документів серед них складало більше половини від загальної кількості проведених судово-експертних досліджень.

У 1925 р. вийшла друком перша в Україні книга з криміналістики “Техніка розслідування злочинів” – практичне керівництво для працівників слідства, яку написав український криміналіст, засновник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз (1914), перший керівник Кабінету науково-судової експертизи при прокурорі Одеської судової палати і перший директор Одеського інституту науково-судової експертизи (1925) професор М. П. Макаренко.

Третя частина практичного керівництва, що написав М.П. Макаренко, була присвячена питанням техніко-криміналістичного дослідження документів, у якій, зокрема, було приділено увагу ознакам підробки документів шляхом підчистки, травлення, копіювання, а також питанням підробки штампів і печаток, ознакам підробки грошових знаків, марок та інших цінних паперів і питанням відновлення спалених документів [6, с. 100- 141].

У 1926–1927 рр. у Харківському інституті науково-судової експертизи (ІНСЕ) за редакцією засновника цього інституту відомого судового медика і криміналіста професора М. С. Бокаріуса вийшов друком збірник “Архів кримінології і судової експертизи”. На його сторінках друкувалися статті не тільки судових медиків, але й криміналістів, зокрема необхідно назвати статтю першого директора Київського ІНСЕ професора В. І. Фаворського “Методи прочитання стертих олівцевих написів” [7], у якій автор проаналізував можливості відновити

знищені шляхом стирання письмові знаки, яка в той час мала велике практичне значення в галузі техніко-криміналістичного дослідження документів.

Першою науковою працею завідуючого секцією фотографічних досліджень Одеського КНСЕ професора Д. Д. Хмирова з криміналістичної техніки, що була опублікована в 1927 р., була праця, присвячена питанням використання ультрафіолетових променів, зокрема і при дослідженні документів [8]. Вона була однією з перших у вітчизняній криміналістиці, в якій автор на підставі вивчення практики використання ультрафіолетових променів, яка вже була викладена в працях криміналістів Західної Європи, зокрема в німецьких і французьких виданнях, узагальнив можливість використання їх при проведенні різних судово-експертних досліджень у вітчизняній судово-експертній практиці.

У цій праці автор спочатку дав характеристику ультрафіолетових променів, де, зокрема, зазначив, що з часів Ньютона було відомо, що білий світловий промінь, проходячи через скляну призму, розпадався на спектр, тобто веселкову кольорову смугу, на кінцях якої знаходилися кольори червоний і фіолетовий, а між ними кольори помаранчевий, жовтий, зелений, голубий і синій. Як виявилось, всі ці промені, що склали білий колір, відрізнялися за довжиною хвилі: червоному кінцю спектра відповідали більш довгі хвилі (0,00076 міліметра), фіолетовому – більш короткі (0,00040 міліметра). Однак межі спектра не обмежувалися видимими променями: за червоними променями знаходилися невидимі промені – інфрачервоні, за фіолетовими – невидимі ультрафіолетові промені. Існування тих і інших могло бути виявлено завдяки тому, що вони проводили відому дію на тіла.

Ультрафіолетові промені, наприклад, проводили на фотоплівку не менш сильну дію, ніж промені видимого світла. Поряд з цим вони примушували світитися деякі тіла: такі тіла, розміщені на шляху невидимих ультрафіолетових променів, могли випромінювати світло, яке сприймалося людським оком. Останнє явище належало до ряду явищ флуоресценції.

Флуоресценцією називалося свічення тіла, викликане не нагріванням, а дією будь-яких променів: світлових, рентгенівських чи електричних.

При явищі флуоресценції, викликаній світловими променями, речовина звичайно поглинала світло більш короткої довжини хвиль і в той самий час на заміну його випромінювала світло з більшою довжиною хвиль. Те саме могло відбуватися і при флуоресценції під дією ультрафіолетових променів: поглиналися промені невидимі, які знаходилися за межами фіолетового кінця спектра, і на заміну їм випромінювалися видимі для ока промені.

Флуоресценція під дією ультрафіолетових променів давно вже використовувалася при дослідженні речових доказів і в той час складала, поряд з фотографією, дуже цінний, іноді незамінний метод криміналістики. Тому автор визнавав своєчасним присвятити аналізовану статтю огляду успіхів, які вже були досягнуті в цьому напрямі.

Джерелом ультрафіолетових променів могло бути яке завгодно тіло, розжарене до достатньо високої температури. У променях сонця присутня значна кількість ультрафіолетових променів, і вони проводили б дуже сильну дію на непокриті

частини поверхні нашого тіла (у вигляді опіків), якщо б шар атмосфери не був світлофільтром, затримуючим значну частину цих променів.

Підходящим джерелом для лабораторного отримання ультрафіолетових променів може бути вольтова дуга зі звичайним вугільним електродом або, ще краще, з вугільними електродами, які вміщували залізо.

Найкращим джерелом ультрафіолетових променів на той час була визнана вольтова дуга між ртутними електродами.

З метою цілеспрямованого використання ультрафіолетових променів необхідно було відокремити їх від променів видимого світла. Цього можна було досягнути або за допомогою будь-якого спектрального приладу, який розподіляв промені за довжиною їхніх хвиль, або за допомогою відповідних світлофільтрів, які пропускали ультрафіолетові промені й затримували видимі для ока промені. Останній спосіб практично визнавався найбільш зручним.

Найбільш зручними приладами, за допомогою яких було можливо отримувати ультрафіолетові промені для практичної судово-експертної роботи, на той час були прилади, які склалися з кварцової лампи і відповідного світлофільтра, які виготовлялися німецькою фірмою Гереуса в Ганау під назвою “універсального детектора”.

На використання “люмінесцентного аналізу” для якісного хімічного дослідження вказав ще в 1910 р. Леман. Він встановив такі фактори: 1) хімічно чисті речовини або зовсім не випромінювали флуоресценцію, або випромінювали флуоресценцію дуже слабо; в останньому разі вся маса речовини світилася цілком; 2) речовини не зовсім чисті (“другого сорту”) могли світитися дуже сильно, причому випромінювати флуоресценцію могли тільки окремі кристали або групи кристалів; і 3) з’явлення і сила флуоресценції залежала від способу виготовлення речовин, тобто один і той самий продукт, виготовлений на різних фабриках, міг давати різні явища.

Таким чином, люмінесцентний аналіз часто міг замінити кропіткий якісний хімічний аналіз препарату на чистоту. При цьому могло бути достатньо мізерної кількості речовин, бо препарат, освітлений ультрафіолетовими променями, міг бути розміщений під мікроскопом.

Ультрафіолетові промені могли бути використані також для відновлення змитих письмен.

При падінні ультрафіолетових променів, наприклад, на підроблений рукопис виявлялося, що місця, на яких були дуже слабкі, непомітні для зорового сприйняття людини змиті сліди письмен, випромінювали флуоресценцію інакше, ніж решта ділянок рукопису. У такому разі виявлялося можливим читати змитий текст або прямо, або заздалегідь сфотографувавши його.

Ультрафіолетові промені могли бути використані для дослідження речових доказів. Передусім метод прочитання невидимих текстів міг бути цілком використаний при дослідженні документів з метою відновлення знищених текстів. Ультрафіолетові промені можна було також використовувати з метою дослідження основи документів – паперу без проведення кропіткого хімічного аналізу. За допомогою флуоресцентного аналізу було можливо проводити

дослідження й інших речових доказів, наприклад сургучних печаток, які були зламані, а потім приклеєні на те саме місце за допомогою сургучу іншого сорту; плями сперми на одязі випромінювали флуоресценцію блакитним світлом.

Штрихи анілінових олівців різного сорту легко відрізнялися за допомогою ультрафіолетових променів.

За допомогою ультрафіолетових променів можна було проводити дослідження фарб, тканин, волосся та інших об'єктів, а також можна було встановлювати підроблені, наприклад, діаманти, старовинні картини і цілий перелік інших речових доказів.

У висновках своєї праці автор підкреслював, що ультрафіолетові промені часто могли виявитися цілком незамінним методом дослідження; використання їх при проведенні науково-судових експертиз могло бути настільки різноманітним, що, зі слів професора Віденського криміналістичного інституту Тюркеля, криміналістична техніка на той час “стояла під знаком ультрафіолетових променів”. Тому, на думку автора, було необхідно і цілком своєчасно, щоб вітчизняні Інститути НСЕ були забезпечені приладами найновішого типу для проведення судово-експертних досліджень за допомогою ультрафіолетових променів.

Питанням стосовно техніко-криміналістичного дослідження документів приділяли увагу й інші вчені-криміналісти, які працювали в Одеському інституті науково-судової експертизи, зокрема завідуючий секцією хімічних досліджень кандидат хімічних наук М. Т. Козловський [9].

Мережа вітчизняних криміналістичних установ складалася поступово. Спочатку в 1912 р. були створені Кабінети науково-судової експертизи при прокурорі С.-Петербурзької судової палати, а в 1914 р. при прокурорах Київської, Московської і Одеської судових палат [10]. Однак у результаті перевороту в центрі Росії в 1917 р. Петроградський і Московський КНСЕ були знищені, Київський і Одеський КНСЕ збереглися і продовжували свою судово-експертну діяльність. У 20-і рр. ХХ ст. починають створюватися науково-технічні відділи (НТВ), зокрема науково-технічний підвідділ Центрального розшуку ДУРС міліції НКВС (1921). При НТВ було створено бюро перекладів, діяльність якого дозволила обробити і зробити переклад російською мовою книги А. Осборна про технічне дослідження документів [11]. Продовжували роботу українські Кабінети науково-судової експертизи в Києві й Одесі, які були створені ще в 1914 р. і до яких у 1923 р. приєднався заново відкритий Харківський КНСЕ, що в 1925 р. були реорганізовані в Інститути науково-судових експертиз.

Вже в перші роки існування вітчизняних криміналістичних установ були зроблені деякі узагальнення на підставі матеріалів, що накопичилися в них.

Відомим етапним моментом в історії розвитку технічного дослідження документів була робота С. М. Потапова “Судова експертиза документів” [12] (глава в перших підручниках з криміналістики для юридичних вузів – 1935 і 1938 рр.). У цій роботі були найбільш систематизовано викладені питання техніко-криміналістичного дослідження документів за станом на той період. Надалі ім'я С. М. Потапова було пов'язане з криміналістичною лабораторією,

що він створив у 1935 р. в Інституті кримінальної і виправно-трудової політики, яка була передана в 1938 р. у підпорядкування Інституту права АН СРСР.

У 1937 р. Інститут кримінальної і виправно-трудової політики був перетворений на Всесоюзний інститут юридичних наук НКЮ СРСР, у якому в 1938 р. організувалася секція криміналістики і Центральна криміналістична лабораторія (ЦКЛ).

Певне значення в розвитку і вдосконаленні методики техніко-криміналістичного дослідження документів мала перша наукова сесія, проведена Всесоюзним інститутом юридичних наук у 1939 р., участь в якій взяли й українські криміналісти, зокрема співробітники Київського інституту науково-судової експертизи Б. Р. Киричинський [13] і В. Я. Павленко [14], які в 30-і рр. ХХ ст. займалися техніко-криміналістичним дослідженням доказів – перший з використанням променів невидимого спектра, у тому числі і при дослідженні документів [15], а другий – техніко-криміналістичним дослідженням документів [16].

Техніко-криміналістичне дослідження документів неруйнівними методами (як галузь криміналістичної техніки) почалося формуватися в останні десятиріччя ХІХ ст. завдяки використанням досягнень науково-дослідної фотографії, творцем якої справедливо називають російського криміналіста Євгена Федоровича Буринського. І перші вітчизняні дослідження документів з використанням методів, способів і засобів судово-фотографічної експертизи провів у 1885 р. відомий російський хімік Г. В. Струве у Тифлісі, а у 1889 р. – Є. Ф. Буринський у Санкт-Петербурзі.

В Україні розпочали проводити дослідження документів неруйнівними способами в перші десятиріччя ХХ ст.

Активно галузь криміналістичної техніки – техніко-криміналістичне дослідження документів – почала формуватися в період після створення перших вітчизняних державних багатопрофільних судово-експертних установ у містах Санкт-Петербург, Москва, Київ та Одеса, які називалися Кабінетами науково-судової експертизи. У зазначених судово-експертних установах, які діяли з 1913 по 1917 рр., судово-експертне дослідження документів проводили у спеціальному судово-фотографічному відділі.

Однак у результаті державного перевороту в центрі Росії в 1917 р. доля Кабінетів науково-судової експертизи, заснованих в 1912–1914 рр., склалася по-різному. Петроградський Кабінет науково-судової експертизи загинув у перші дні лютого путчу під час пожежі в будинку колишнього Петроградського окружного суду. Московський Кабінет науково-судової експертизи припинив свою діяльність на початку 1918 р. Таким чином, в областях і краях Російської Федерації до 1941 р. подібних судово-експертних установ взагалі не було, навіть не було спеціальних працівників, не було їх і в інших союзних республіках (крім Білорусії) [17, с. 100]. Хоча ще в 1923 р. у підсумках до річного звіту про діяльність прокуратури РРСФР з нагляду за органами слідства, зокрема, підкреслювалося, “что в настоящее время вполне назрела потребность в организации института научно-судебной экспертизы по наиболее сложным делам, как

это сделано в Украинской соц. сов. республике по постановлению УЦИК” [18, с. 1208]. В Україні збереглися як Київський КНСЕ, так і Одеський КНСЕ, але працювали вони з перебоями. Київський КНСЕ, який обслуговував раніше округи Київської, Варшавської і Харківської судових палат, частково потерпів у своєму особистому складі, частково був розграбований польськими солдатами, які були розквартировані в будинку, де розміщувалися лабораторії Кабінету НСЕ, при залишенні ними Києва в 1920 р., але все ж таки функціонує. І Одеський КНСЕ, який обслуговував раніше округи Одеської, Новочеркаської і Тифліської судових палат, зберіг свій особистий склад і майже повністю обладнання і не припиняв своєї діяльності з 1914 р., – писав управляючий Одеським КНСЕ М. П. Макаренко [19, с. 5].

У Київському та Одеському кабінеті науково-судової експертизи, які продовжували працювати і до яких приєднався в 1923 р. заново створений Харківський кабінет науково-судової експертизи (з 1925 р. вони були перейменовані в Інститути науково-судової експертизи), продовжувалося вдосконалення техніко-криміналістичних досліджень документів з використанням різноманітних методів, способів та засобів криміналістичної техніки.

Література

1. Протокол № 5 расширенного заседания Ученого совета Одесского НИИСЭ от 30 марта 1949 года и протокол № 15 заседания Ученого совета Одесского НИИСЭ от 14 декабря 1949 г. // ДАОО. – Ф. 6762. – Оп. 2. – Спр. 46. – Арк. 7.
2. Буринский Е. Судебная экспертиза документов, производство ее и пользование ею / Е. Буринский. – СПб., 1903. – С. 3-37; Буринский Е. Применение фотографической экспертизы при исследовании подложности документов: Юридическая хроника / Е. Буринский // Журн. гражданского и уголовного права. – СПб., 1889. – Кн. 10. – С. 124-131.
3. Шимановский М. В. Фотография в праве и правосудии / М. В. Шимановский. – О., 1894.
4. Правила о порядке приобщения к делам, сохранения и пересылки вещественных доказательств, направляемых судебными следователями для исследования в Кабинеты научно-судебной экспертизы: Приложение к циркуляру от 27 августа (9 сентября) 1915 г. № 37315 // ЦДІА України. – Ф. 385. – Оп. 1. – Спр. 3047. – Арк. 11. – 14 зв.
5. Потапов С. М. Основания защиты документов / С. М. Потапов // Журн. Мин-ва юстиции. – СПб., 1916. – № 6. – С. 165-177.
6. Макаренко Н. П. Техника расследования преступлений : практ. руководство для судебных работников / Н. П. Макаренко. – Х., 1925.
7. Фаворский В. И. Методы прочтения стертых карандашных надписей / В. И. Фаворский // Архив криминологии и судебной медицины. – Х., 1926. – Т. 1, кн. 1. – С. 52-60.
8. Хмыров Д. Д. Применение ультрафиолетовых лучей в современной криминологии / Д. Д. Хмыров // Архив криминологии и судебной медицины. – Х., 1927. – Т. 1, кн. 2-3. – С. 339-347.
9. Козловський М. Т. З практики про застосування кварцової лампи при дослідженні речових доказів / М. Т. Козловський // Криминологія і науково-судова експертиза. – К.: Рад. будівництво і право, 1937. – Зб. перший. – С. 262-264; Козловський М. Установление приписок в тексте и восстановление текста по вдавлениям / М. Козловский // Соц. законность. – М., 1938. – № 1. – С. 79-80.
10. Об учреждении кабинетов научно-судебной экспертизы в городах Москве, Киеве и Одессе : Закон, одобренный Государственным Советом и Государственной Думою 4(17) июля 1913 г. // Собр. узаконений и распоряжений правительства. – 1913. – Отдел первый, № 158. – Ст. 1441.
11. Осборн А. Техника исследования документов / А. Осборн. – М., 1932.
12. Криминологія: Техніка і тактика розслідування преступлений. – М. : Юриздат НКЮ СССР, 1938. – С. 248-282.

13. Киричинский Б. Р. Применение лучей невидимой части спектра при исследовании документов / Б. Р. Киричинский // Тр. первой науч. сессии Всесоюз. ин-та юрид. наук (27 января – 3 февраля 1939 г.). – М., 1940. – С. 472-483.
14. Павленко В. Я. Установление последовательности нанесения отдельных частей документов / В. Я. Павленко // Тр. первой науч. сессии Всесоюз. ин-та юрид. наук (27 января – 3 февраля 1939 г.). – М., 1940. – С. 459-472.
15. Киричинский Б. Р. Инфракрасная фотография при исследовании вещественных доказательств / Б. Р. Киричинский // Соц. законность. – М., 1938. – № 12. – С. 53-57; Киричинский Б. Р. Инфракрасные лучи и их применение в криминалистике / Б. Р. Киричинский // Революционное право. – К., 1936. – № 8. – С. 22-27; Киричинский Б. Р. Фотография в инфракрасных лучах и применение ее к исследованию вещественных доказательств / Б. Р. Киричинский // Тр. суд.-мед. экспертов Украины. – Львов ; К., 1941. – С. 5-7.
16. Павленко В. Допомога кварцової лампи в дослідженні документів / В. Павленко // Революційне право. – Х., 1932. – № 7-8. – С. 238-240; Павленко В. Я. Про дослідження чорнильних текстів / В. Я. Павленко // Революційне право. – К., 1935. – № 11. – С. 35-39; Павленко В. Я. Установление последовательности нанесения чернильных текстов в случаях наличия пересекающихся штрихов / В. Я. Павленко. – Минск : Ин-т криминалистики и науч.-суд. экспертизы НКЮ БССР, 1936. – 15 с.
17. Белкин Р. С. История отечественной криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : НОРМА, 1999.
18. Общий обзор деятельности прокуратуры в 1923 г. // Ежедневник сов. юстиции. – М., 1923. – № 51-52.
19. Макаренко Н. Кабинеты научно-судебной экспертизы / Н. Макаренко // Ежедневник сов. юстиции. – 1922. – № 11.

Анотація

Семенюк В.А. Проведення техніко-криміналістичних досліджень документів в Україні: історико-правові аспекти. – Стаття.

У статті досліджується історія становлення техніко-криміналістичних досліджень документів в Україні, розглядаються етапи їх розвитку. Також характеризується правове забезпечення проведення таких досліджень.

Ключові слова: історія криміналістики, техніко-криміналістичні дослідження документів, експертиза документів, неруйнівні способи дослідження, кабінети науково-технічної експертизи.

Summary

Semenyuk V.A. Implementation of technical-criminalistics researches of documents in Ukraine: history-legal aspects. – Article.

History of becoming of technical-criminalistics researches of documents in Ukraine, and the stages of their development are examined in the article. The legal providing of such researches is also characterized.

Key words: history of criminalistics, technical-criminalistics researches of documents, examination of documents, not destructive methods of research, cabinets of scientific and technical examination.